

До разової спеціалізованої вченої ради
Волинського національного університету імені
Лесі Українки
43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13

ВІДГУК

**офіційного опонента Григор'євої Христини Антонівни,
доктора юридичних наук, професора, професора кафедри аграрного,
земельного та екологічного права Національного університету «Одеська
юридична академія» на дисертацію Грачука Вадима Сергійовича на
тему «Еколого-правові засади використання відновлюваних джерел
енергії», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Інтенсивний розвиток альтернативної енергетики, який спостерігається у світі та в Україні протягом останнього десятиріччя, розкрив це явище з неочевидних сторін. Зокрема, масштабування об'єктів «зеленої» енергетики, зростання їх кількості та потужності обернулося власними екологічними питаннями, які здебільшого ще чекають свого вирішення. Так, проблеми ресурсної недостатності, зміни ландшафтів, переробки та утилізації відходів, охорони людей, тваринного і рослинного світу від негативного впливу об'єктів альтернативної енергетики – це ті еколого-правові питання, що стоять перед нормотворцем та мають впливати на подальше формування законодавства про відновлювану енергетику в Україні.

До сьогодні вітчизняний нормотворець опікувався лише стимулюванням процесу використання відновлюваних джерел енергії. На запуск та всебічне розширення такої галузі енергетики були спрямовані усі основні законодавчі дії (зокрема, запровадження «зеленого» тарифу, механізму надбавок, «зелених» аукціонів, механізму ринкової премії тощо). Сприймаючи саму альтернативну енергетику як значний екологізаційний прорив, нормотворець

мало уваги приділяв її внутрішній екологізації. Це призвело до появи низки дискредитаційних випадків, коли енергетичні проєкти планувалися та/або реалізовувалися всупереч екологічним інтересам суспільства (класичним прикладом стала ситуація із вітроелектростанцією на карпатській полонині Боржава).

З огляду на сказане, стає очевидним, що еволюція суспільних відносин уже дійшла тієї точки, яка вимагає еколого-правового переосмислення законодавства про відновлювану енергетику. У зв'язку з цим своєчасність виконання дисертаційного дослідження В. С. Грачука не викликає сумнівів. Своєю роботою здобувач відповідає на гострий запит, сформульований наукою, практикою та нормотворенням, а тому актуальність теми аналізованої дисертації є дуже високою.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Достовірність та обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій дисертаційної роботи В. С. Грачука базується на широкому використанні як міжнародно-правових актів, так і національного законодавства, ретельному вивченні матеріалів судової практики, аналітичному опрацюванні даних інтернет-ресурсів, глибокому аналізі наукових робіт провідних українських та зарубіжних вчених, результатів власних досліджень автора.

Обґрунтованість наукових положень та отриманих висновків визначається вмілим застосуванням методів наукового пізнання. Так, для досягнення мети дисертаційної роботи було використано цілу низку наукових методів, кожен із яких дав змогу одержати важливі результати. Автор активно застосовував загальнонаукові методи пізнання (діалектичний, системний, формально-логічний методи), а також спеціальнонаукові методи (історико-правовий, порівняльно-правовий, нормативно-аналітичний методи).

Застосування діалектичного методу лягло в основу вивчення природи використання різних видів відновлюваних джерел енергії (розділ 2). Системний метод був використаний під час дослідження сучасного правового регулювання

відновлюваної енергетики (розділи 1, 2, 3). За допомогою формально-логічного методу були вивчені правові поняття, здійснені їх науково-практичні тлумачення, а також із використанням цього методу проведені численні класифікації (розділи 1, 2, 3).

Застосування історико-правового методу дало змогу простежити еволюцію вітчизняного законодавства про використання відновлюваних джерел енергії, виявити характерні тенденції та особливості, які помітні лише у ретроспективі, визначити витoki законодавчих проблем сьогодення (розділи 1, 2). Порівняльно-правовий метод дозволив вивчити вітчизняні юридичні механізми крізь призму порівняння із зарубіжними прикладами регулювання використання відновлюваних джерел енергії (розділи 1, 2, 3). За допомогою нормативно-аналітичного методу виконано тлумачення та інтерпретацію нормативно-правових актів і наукових праць фахівців, що надало змогу сформулювати власні висновки та пропозиції (розділи 1, 2, 3).

Структура дисертаційної роботи є логічною, відповідає меті та завданням, що узгоджені з предметом та об'єктом дослідження. Виклад наукового матеріалу є послідовним та інформативним.

Об'єм джерельної бази дослідження відповідає його меті та завданням, адже автором використано велику кількість наукових та інших джерел, кількість яких складає 323 найменування. Ці джерела представляють національний та зарубіжний науковий і нормотворчий досвід.

Сформована структура дисертації повною мірою відповідає її меті і завданням та дозволяє розцінювати її як цілісну і завершену наукову роботу.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Відсутність порушення академічної доброчесності.

У розділах дисертації в достатній мірі висвітлено зміст власних досліджень В. С. Грачука, зроблено посилання на наукові праці здобувача, наведені в анотації (с. 13 – 14). Перелік цих праць також міститься у додатку списку публікацій за темою дисертації (с. 227 – 228). Публікації розкривають основні висновки і положення дисертаційної роботи. Одна зі статей

(«Development of Renewable Energy Sources: Impact on Sustainability and the Environment») була написана у співавторстві із М. Ковальським, М. Сербовим, О. Золотарьовою та І. Новосад. Особистий внесок здобувача у цій праці полягає в обґрунтуванні висновків про потенціал поетапної стратегії розвитку відновлюваних джерел енергії.

У роботі не виявлено ознак академічного плагіату та інших порушень, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконаного автором дослідження. Отже, можна переконливо стверджувати, що дисертація виконана здобувачем самостійно, а всі сформульовані в ній положення і висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора.

Ступінь апробації та впровадження результатів дисертаційної роботи. Результати дослідження В. С. Грачука були належним чином апробовані. Основні теоретичні та практичні положення й результати дослідження висвітлено у 11 публікаціях, 3 із яких – статті у фахових виданнях, 1 – стаття у зарубіжному виданні, що індексується в наукометричній базі Scopus, та 7 тез доповідей на науково-практичних конференціях. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею. Використані в роботі теоретичні позиції, висновки інших авторів містять відповідні посилання.

Наукова новизна одержаних результатів. Виконана дисертаційна робота є першим в юридичній науці України комплексним дослідженням еколого-правових засад використання відновлюваних джерел енергії на основі сучасного законодавства та з урахуванням новітніх науково-теоретичних здобутків у цій сфері. Слід зазначити, що серед найбільш важливих положень, які містять наукову новизну, можна віднести те, що автором уперше:

- обґрунтовано пірамідальну внутрішню структуру законодавства про використання відновлюваних джерел енергії;
- доведено, що законодавство про використання відновлюваних джерел енергії диференціюється за змістовним критерієм на три блоки:

а) інституційно-правовий; б) організаційно-правовий; в) протекційно-правовий;

- виявлено особливості еволюції вітроенергетичного законодавства України, яке демонструє проходження таких послідовних етапів: 1) етап індивідуального протекціоністського розвитку (1996 – 2009 роки); 2) етап інституційного протекціоністського розвитку (2009 – 2016 роки); 3) етап еколого-інституційного розвитку (з 2017 року до сьогодні);

- запропоновано методологічну ідею оптимізаційно-екологізаційного удосконалення законодавства про використання відновлюваних джерел енергії в Україні, яка полягає у системних змінах формального та змістовного характеру, комплексне поєднання яких надасть можливість досягти потужного синергетичного ефекту та якісно прискорити енергетичну трансформацію, ураховуючи сучасні воєнні, енергетичні, екологічні, економічні та інші виклики.

Ці та інші пункти новизни, винесені на захист, як такі, що сформульовані автором уперше, є центральним ядром наукового дослідження та становлять його основну наукову цінність. Слід погодитися із тим, що здобувачем побудовано власну оригінальну концепцію, за якою простежується його авторське бачення шляхів екологізації законодавства про використання відновлюваних джерел енергії в Україні. Побудова своєї наукової концепції стала можливою з огляду на кропітку роботу, проведену здобувачем, а саме: ним здійснено ґрунтовний аналіз становлення законодавства щодо кожного виду відновлюваного джерела енергії, виявлено специфічні екологічні ризики таких джерел, ретельно вивчено практичний досвід та іноземні приклади нейтралізації таких ризиків тощо.

Особливо важливо відзначити наукову сміливість автора, який торкнувся також питань, які є новими для вітчизняної доктрини, а тому відверто малодослідженими. Зокрема, таким питанням є розвиток водневого законодавства, якому присвячено окремий підрозділ. На мою думку, цінним вкладом у формування теоретико-правових та законодавчих засад може

послужити висновок здобувача щодо виявлених рис сучасного вітчизняного законодавства про водневу енергетику: а) мала численність норм, переважна частина яких міститься в документах програмного, а не регуляторного змісту; б) основна мета наявних норм – задекларувати наміри про державне сприяння; в) ігнорування еколого-правових питань виробництва та використання відновлюваного водню.

Окрім положень, сформульованих вперше, на захист винесено низку тих, які удосконалюють попередні доктринальні напрацювання. Так, *удосконалено* характеристику сучасної вітчизняної доктрини про правове регулювання використання відновлюваних джерел енергії; періодизацію розвитку вітчизняного біоенергетичного законодавства; класифікацію та характеристику екологічних ризиків вітроенергетики тощо.

Окрему увагу заслуговують науково-практичні ідеї щодо потенційних шляхів екологізації правового забезпечення використання відновлюваних джерел енергії у частині виокремлення: 1) моделі посилення юридичних вимог та відповідальності; 2) моделі посилення стимулювання: (а) державної проактивної, (б) дивестиційної опосередкованої; (в) прямої стимуляційної; 3) моделі самоусунення держави. На мій погляд, проведена у цьому напрямі наукова робота здобувача є досить цікавою, оскільки вона систематизує окремі численні пропозиції, які зустрічаються у багатьох публікаціях, та вишиковує їх у струнку й зрозумілу систему можливих екологізаційних правових моделей. Такий підхід має не лише теоретичне значення, але вагому практичну користь під час подальшого удосконалення законодавства та вибору оптимальних управлінських кроків у цій сфері.

Окрім усього сказаного вище, автор додатково опрацював низку положень, висловлених у літературі попередниками. Так, наприклад, *набули подальшого розвитку* теоретичні висновки та практичні пропозиції щодо актуалізації законодавства у частині посилення еколого-правової охорони довкілля та людини під час використання відновлюваних джерел енергії.

У цілому автору вдалося на основі проведеного дослідження сформулювати систему висновків та пропозицій, які володіють необхідним рівнем наукової новизни та представляють собою вклад у розвиток вітчизняної правової доктрини.

Практичне значення і впровадження одержаних результатів дослідження.

Сформульовані дисертантом висновки є практично значущими та реалістичними. Запропоновані положення дійсно можуть бути використані у науково-дослідній, нормотворчій, правозастосовній діяльності. Також матеріали дослідження можуть бути використані при викладанні навчальних дисциплін «Екологічне право», «Енергетичне право», «Земельне право», «Аграрне право», а також при підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій із зазначених дисциплін.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

У цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу В. С. Грачука, констатуючи, що вона є добре структурованим логічним дослідженням, яке формує важливі теоретико-методологічні та емпіричні висновки, а також має цінні наукові та практичні рекомендації, слід виділити окремі дискусійні положення та зауваження, а саме:

1. Виконавши у підр. 1.2. розгорнуте дослідження сучасної доктрини правового регулювання відновлюваної енергетики, автор доходить обґрунтованих висновків про формування в її рамках двох основних методологічних підходів – погалузевого та інтегративного (с. 59). На захисті цікаво було би дізнатися, як автор ідентифікує власне дослідження крізь призму побудованої ним системи доктринальних підходів: воно доповнює уже один із існуючих або, можливо, формує новий методологічний напрям досліджень?

2. У підр. 1.3., аналізуючи структуру законодавства про використання відновлюваних джерел енергії, автор виділив в його складі протекційно-правовий блок та ідентифікував його як «несучу конструкцію» такого

законодавства, що є цілком справедливим твердженням (с. 74). Разом із тим, у зарубіжній літературі виказується популярна думка про те, що посилена державна підтримка відновлюваної енергетики мала окрім позитивних наслідків також і зворотній ефект, а саме: щедre державне фінансування гальмувало розвиток і впровадження екологізаційних технологій у цій сфері, адже викривлена «зеленими» тарифами конкуренція не стимулювала виробників до постійного удосконалення своєї техніки та обладнання.

Як відомо, державна тарифна підтримка в Україні зазнала цілої серії криз та провалів протягом останніх шести років. Чи можна на прикладі вітчизняного досвіду підтвердити чи спростувати вказану тезу про те, що зменшення державної підтримки прискорює екологізацію галузі відновлюваної енергетики?

3. Значну увагу автор приділяє дослідженню правового інституту оцінки впливу на довкілля, що є цілком виправданим. Зокрема, опираючись на аналіз законодавства, доктринальних джерел та практичних прикладів, здобувач висловлює деякі критичні судження щодо можливості даного правового інституту ставати на заваді реалізації шкідливих та екологічно небезпечних енергетичних проєктів (с. 130 – 131). Однак водночас автор пропонує розширити перелік планованої діяльності, яка має проходити оцінку впливу на довкілля, за рахунок окремих сонячних електростанцій (с. 117) та водневих енергетичних проєктів (с. 167, 169). На захисті автору варто уточнити власне ставлення до ролі та значення правового інституту оцінки впливу на довкілля у системі відносин використання відновлюваних джерел енергії.

4. У підр. 2.5. автор висвітлює поняття «водневих долин» як особливих територій, на яких створюється інфраструктура, необхідна для використання місцевих природних ресурсів з метою виробництва, поставки та використання водню. Незважаючи на те, що вітчизняне законодавство у цій сфері ще не готове, два проєкти «водневих долин» уже знаходяться в активній розробці, що загрожує негативними екологічними наслідками для обраних регіонів

реалізації. Яким оптимальним чином, на думку здобувача, має будуватися наразі українське водневе законодавство, ураховуючи наявний суспільний запит та актуальність виробництва водню в Україні?

Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам.

З врахуванням наведеного вище докладного аналізу змісту та структури дисертації Грачука Вадима Сергійовича на тему: «Еколого-правові засади використання відновлюваних джерел енергії» можна зробити висновок, що дисертаційна робота є одним із перших комплексних досліджень за відповідним напрямом у правовій науці і відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03.04.2019 року № 283), в тому числі вимогам, передбаченим Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор **Грачук Вадим Сергійович** на основі публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри аграрного,
земельного та екологічного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»**

Христина ГРИГОР'ЄВА

Підпис Христини Григор'євої засвідчую

**Вчений секретар
Національного університету
«Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук, професор**

Валентина ДУДЧЕНКО